

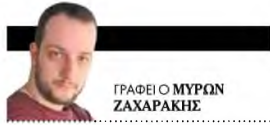
6 | αρχαία φιλοσοφία

Βιβλιοδρόμιο
ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ 9-10 ΜΑΡΤΙΟΥ 2024

Ανδρέας Κ. Παπανικολάου

Η πρώτη αποδόμηση του σχετικισμού

Μια νέα απόδοση ενός σωκρατικού διαλόγου καταγράφει τη διαμάχη του Πλάτωνα με τους αρχαίους σοφιστές, όπως ο Πρωταγόρας

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΜΥΡΩΝ ΖΑΧΑΡΑΚΗΣ

Ο γνωσιολογικός σχετικισμός έχει γίνει στην εποχή μας κάτι παραπάνω από μια ευρέως διαδεδομένη άποψη που διαδίδεται και συζητείται παντού. Σε πολλούς κύκλους ανθρώπων, μπορεί να πει κανείς, τείνει να καταστεί κάτι σαν επίσημο «δόγμα», στενά συνδεδεμένο, ασφαλώς, με τη φιλελεύθερη ανεκτικότητα του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού. «Ο καθένας έχει το δικό του μέτρο, τις δικές του αρχές και αξίες, και κανείς δεν μπορεί να τον κρίνει, αφού κανείς δεν έχει ζήσει επαρκώς τη δική του ζωή, ούτε είναι απόλυτα ίδιος μαζί του»: με αυτές τις λέξεις θα συνοψίζαμε το θεμέλιο της άποψης αυτής, αν ήταν αναπόδραστη μια τέτοια συνύληση.

Εκτός από ιδέα του συμφύου, όμως, ο σχετικισμός έχει εκφραστεί και φιλοσοφικά από κάποια δόλου αμελητέα πνεύματα τον τελευταίο δεκαετίου, ως επί το πλείστον τους φιλοσοφικούς της επιστημολογίας (π.χ. τον Feysabendt) και, ακόμη περισσότερο, εκείνους του επανομαζόμενου «μεταμοντερνισμού». Μιλώντας, ωστόσο, για φιλοσοφία, δεν μπορούμε να μη θυμηθούμε την πρώτη φορά που εκφράστηκαν λογικιστικές θέσεις, καθώς και την πρώτη φορά που πολεμήθηκαν και έγιναν απόπειρες συστηματικής ανασκευής τους.

Όπως και πολλά άλλα, έτσι και αυτό άρχισε με τους αρχαίους Έλληνες, τον 4ο αιώνα π.Χ., και συγκεκριμένα με τη διαμάχη του Πλάτωνα με τους αρχαίους σοφιστές, όπως ο Πρωταγόρας. Το βιβλίο «Ρεόντων έλεγχος» αναφέρεται ακριβώς στη διαμάχη αυτή και, πιο συγκεκριμένα, σ' έναν ορισμένο πλατωνικό διάλογο, τον «Θεαίππο». Ακριβέστερα, το βιβλίο είναι ουσιαστικά μια νέα απόδοση ενός μέρους του διαλόγου (151d-183c, με ειδικά σχόλια και βοηθητική εισαγωγή), του τμήματος όπου ο Σωκράτης συζητάει με Θεαίππο και Θεόδωρο και ανατρέπει τους ισχυρισμούς των λεγόμενων «ρεόντων», βασικό εκπρόσωπο των οποίων αποτελούσε ο προσωκρατικός διανοητής Ηράκλειτος.

Οι απόψεις του Ηράκλειτου προσέφεραν το απαραίτητο μεταφυσικό υπόβαθρο για τον πρωταγόρειο γνωσιολογικό και ηθικό σχετικισμό, που συμπυκνώνει η πασίγνωστη φράση «πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος». Με το εγχείρημα αυτό ο Ανδρέας Κ. Παπανικολάου επιχειρεί να μας υπενθυμίσει μια εκ μέρους της κλασικής φιλοσοφίας αποδόμηση του σχετικισμού. Όπως γράφει χαρακτηριστικά και ο ίδιος:

«Όντας πεπεισμένοι από τα επιχειρήματα του πλατωνικού Σωκράτη, αλλά και από σύγχρονες αντιλήψεις για τη φύση του κόσμου και για τον τρόπο που προλαμβάνεται μέσω των αισθήσεων, ότι μόνον κάποια πράγματα *ῥεῖ*, και αυτά *ἐν*

μέτρο», και ότι μόνον για κάποια *χρήματα* είναι *μέτρον* ο άνθρωπος, και γι' αυτά, πάλι, εν μέρει μόνον, θεώρησα πως μια ακόμα ανάγνωση της αποδομίσσεως του πρωταγόρειου και του πρακλείτειου δόγματος θα συνέβαλλε ίσως στον έλεγχο του άκρατου σχετικισμού που χαρακτηρίζει τους μεταμοντερνισμούς του δικού μας αιώνα» (σελ. 12).

Λοιπόν, ο διάλογος γράφτηκε στα 369 π.Χ., αλλά τοποθετείται μία τριακοσαετία νωρίτερα, στα 399 π.Χ., λίγο πριν οδηγηθεί ο Σωκράτης στη δίκη, η οποία είχε την κατάληξη που έμελλε να μείνει για πάντα ανεξίτηλη στην ιστορική μνήμη όλης της ανθρωπότητας. Ο Θεαίππος, βασικός συνομιλητής του διαλόγου, είναι ένας

Άς σημειωθεί, πάντως, ότι ο Πρωταγόρας δεν βρίσκεται εν ζωή την εποχή που τοποθετείται χρονικά ο διάλογος και γι' αυτό ακριβώς ο Σωκράτης, σε πολλά σημεία του, εκφράζει επιφυλάξεις για το αν ερμηνεύει σωστά τις ιδέες του σοφιστή ή αν τις παρερμηνεύει (εκούσια ή ακούσια).

Ποιες είναι οι κύριες αντιρρήσεις που διατυπώνει ο Σωκράτης; Είναι απλό: αντιμετώπιζε με τον πρωταγόρειο ισχυρισμό ότι έκαστος γνωρίζει καλύτερα τα σχετικά με τον εαυτό του και το συμφέρον του, ο Σωκράτης υπενθυμίζει ότι οι περισσότεροι άνθρωποι, από μόνι τους, αναγνωρίζουν πως δεν είναι οι ίδιοι οι καλύτεροι κριτές όσων τους αφορούν και γι' αυτό προστρέχουν σε άλλους, που είναι οι πάσης φύσεως «ειδικοί»: για τα πλοία υπάρχουν οι ναυπηγοί, για την υγεία υπάρχουν οι γιατροί, για άλλα ζητήματα οι δάσκαλοι κ.λπ.

Επομένως, διαπι- στώνει ο Σωκράτης, είτε οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν το συμφέρον τους, οπότε συμβουλευονται άλλους, είτε νομίζουν ότι δεν γνωρίζουν το συμφέρον τους, πράγμα που και πάλι φανερώνει άγνοια, άρα μας οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα. Στο κάτω κάτω, αν όλοι έχουμε δίκιο, τότε θα πρέπει να έχουν δίκιο και όσοι διαφωνούν με τον Πρωταγόρα, πράγμα λογικός άτοπη, διότι ανατρέπει ακριβώς το ότι όλοι έχουμε δίκιο.

Όσο για την πρακτέα άποψη (τους υπερασπιστές της τους ονομάζει ο διάλογος «ρέοντες», σελ. 158), που ο Παπανικολάου την αποκαλεί δεύτερο ακρογωνιαίο

Ο Πρωταγόρας δεν βρίσκεται εν ζωή την εποχή που τοποθετείται χρονικά ο διάλογος και γι' αυτό ακριβώς ο Σωκράτης, σε πολλά σημεία του, εκφράζει επιφυλάξεις για το αν ερμηνεύει σωστά τις ιδέες του σοφιστή ή αν τις παρερμηνεύει

νεαρός «μαθητής» του Πρωταγόρα, που τον θαυμάζει και ακολουθεί τη σκέψη του, αν και ίσως χωρίς μεγάλη πνευματική ωριμότητα για να συνειδητοποιήσει τις ακραίες της συνέπειες.

Ο έτερος συνομιλητής του Σωκράτη, ο Θεόδωρος, ηλικιακά προεπιβλητός, διανοητικά ωριμότερος και παλιός φίλος και συνοδοιπόρος του Πρωταγόρα, επίσης συζητά με τον Σωκράτη και επιχειρεί να ελέγξει τα επιχειρήματά του, με την αυθεντία που του δίνει η εμπειρία του καθώς και η προσωπική γνώριμά που είχε κάποτε με τον κορυφαίο σοφιστή.

Ανδρέας Κ. Παπανικολάου **PEONTON EΛEΓXOS ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΘΕΑΙΠΠΟΣ** (151D-183C) Εκδ. Τόπος, 2022, σελ. 175 **Τιμή 12 ευρώ**

λίθου της πρωταγόρειας θεωρίας, ο Σωκράτης τις επιτίθει επικαλούμενος τη γλώσσα: πράγματι, η σταθερότητα της γλώσσας (π.χ. το γεγονός ότι μπορούμε να μιλάμε για χρώματα, όπως το «λευκό», και διάφορα ηχητικά ερεθίσματα κ.λπ.) δεν υποδηλώνει άραγε επικλείεται να βρίσκονται τα πάντα σε διαρκή κίνηση και μεταβολή;

Αν βρίσκονταν όλα σε τέτοια κατάσταση, κάθε φορά που θα ονομάζαμε κάτι, αυτό θα μεταβαλλόταν, ή μάλλον θα είχε ήδη μεταβληθεί, και έτσι δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε καν γι' αυτό. Άρα, τουλάχιστον κάποια πράγματα πρέπει αναγκαστικά να μένουν σταθερά ή έστω να μην αλλάζουν ανά πάσα στιγμή. Κάπως έτσι καταλήγει η αναρρηκτική επικριση-τολογία του Σωκράτη.

Φυσικά, ο ίδιος ο Σωκράτης δεν διατυπώνει εδώ ξεκάθαρα κάποια δικιά του θέση. Όπως ομολογεί στον συζητητή του: «Δεν έχεις καταλάβει ότι κανένα επείρημα δεν είναι δικό μου, αλλά όλα είναι πάντα του συνομιλητή μου; Κι ότι εγώ δεν ξέρω τίποτα πέρα απ' το όσο λίγο χρειάζεται για να παραλάβω το επείρημα του άλλου, του σοφού, και να το αποτιμήσω χωρίς προκαταλήψεις;» (σελ. 82-84).

Κάποιες ιδέες, μας λέει ο συγγραφέας, δεν εννοούν να εκπνεύουν, παρότι ο ανορθολογισμός τους καταδεικνύεται απειλημένους. Αν όμως ο γνωσιολογικός σχετικισμός και η ρευστότητα έχουν αναρρηθεί ήδη, χιλιάδες χρόνια τώρα, πώς γίνεται να επιμένουν και να είναι τόσο δημοφιλή στις μέρες μας; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό θ' απαιτούσε μάλλον πολύ περισσότερη ανάλυση απ' όση επι- τρέπει ο χώρος.

Ο Σωκράτης αγοράζει. Έργο του Βέλγου ζωγράφου Λουί Ζοζέφ Λεμπρόν (1867)